

MOLLA SADRĀ

SAYEH MEISAMI

VakıfBank Kültür Yayınları: 0468
Tarih: 0119

MOLLA SADRÂ
SAYEH MEISAMI

Özgün Adı
Mulla Sadra

Türkçesi
Abuzer Dişkaya

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü ve Son Okuma
Ömer Uzunagaç

Kitap Editörü
Taha Cem Aydın

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi

Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi

No: 7/A1 – Kat 13

34768 Ümraniye / İstanbul

Telefon: 0 216 285 9571

www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2026

© Sayeh Meisami, 2013

ISBN 978-625-5848-86-4

Kitabın Türkçe yayın hakları Oneworld Publications racılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevî ve mali hakları saklıdır.

This translation of Mulla Sadra is published by Vakıf Bank Kultur Yayınları by arrangement with Oneworld Publications.

Baskı

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1

Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2

34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul

Tel: 0212 412 1700

www.mega.com.tr - info@mega.com.tr

Sertifika No: 44452

1. Baskı: Haziran 2026

MOLLA SADRÂ

SAYEH MEISAMI

TÜRKÇESİ

ABUZER DİŞKAYA

SAYEH MEISAMI

1977 yılında Tahran'da doğdu. Lisansüstü eğitimlerini felsefe alanında Tahran ve Toronto üniversitelerinde tamamladı. Meisemi, bir süre Tahran İslam Azad Üniversitesi ile Toronto Üniversitesi'nde dersler vermiş ve araştırmalar yapmıştır. Farsça ve İngilizce pek çok kitap ve makale yayımlanmış olan Meisami, önemli felsefe klasiklerini de Farsçaya çevirmiştir. Felsefe ve din alanlarındaki başlıca kitapları şunlardır: *Mulla Sadra* (2013), *Knowledge and Power in the Philosophies of Hamid al-Din Kirmānī and Mullā Sadrā Shirāzī* (2018) ve *Nasir al-Din Tusi: A Philosopher for All Seasons* (2019). Meisami, hâlihazırda ABD'deki Dayton Üniversitesi'nde felsefe doçenti olarak görev yapmaktadır.

ABUZER DİŞKAYA

1977 yılında Adıyaman'ın Gerger ilçesinde doğdu. İzmir Torbalı'da büyüdü. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl felsefe alanında yüksek lisans yapmak için İran'a gitti. 2009 yılında Şeyh Müfit Üniversitesi'nde "İbn Sinâ'da Akıl ve Akli Bilgi" başlıklı teziyle yüksek lisansını; 2013 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde "Aklın Sınırlarında: İslam Felsefesi Geleneğinde İkinci Akledilirler Öğretisi" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Hâlihazırda İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Dişkaya'nın Farsça ve İngilizceden çevirileri ve iki telif kitabı bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	9
Çevirmenin Önsözü	11

BİRİNCİ BÖLÜM

Molla Sadrâ ve Çalışmaları	15
Hayatı ve Eserleri	20
Molla Sadrâ ve İsfahan Okulu	27
Aşkın Felsefe	31

İKİNCİ BÖLÜM

Gerçeklik ve Varlığın Mertebeleri	37
Varlık ve Mahiyet	37
Gerçekliğin Zemini	38
Mahiyet Bir Yanılsama mıdır?	42
Birlikte Çokluk	44
Çoklukta Birlik	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bilen ile Bilinenin Birliği	57
Varlık ve Bilgi	57
Bilmenin Hiyerarşisi	58
Huzuri Bilgi	61
Bilgi ve Gerçekleşme	66
Duyusal Algı ve Algısal Dünya	67
Muhayyile ve Hayal Alemi	68
Akletme ve Akli Dünya	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Başlangıç ve Son	75
Cevherî Hareket	75
Hareketin Zemini	77
Hudus ve Kıdem	79
Ruh	87
Diriliş	90

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tanrı ve Sıfatları	95
Aşkın Felsefede Kalam	95
Tanrı'nın Varlığı	97
Tanrı'nın Birliği	102
Sıfatlar	106
İlahi Bilgi	109
İlahi İrade	115
Özgür İrade	119
Peygamberler, İmamlar ve Evliyalar	122

ALTINCI BÖLÜM

Filozofun Mirası	127
Erken Etkiler, Öğrenciler ve Eleştirmenler	127
Kaçar ve Pehlevi Dönemlerinde Molla Sadrâ	131
İslam Devriminden Sonra	138
İran Dışında	141
Seçilmiş Bibliyografya	147
Dizin	151

Amir ve Sam için

TEŞEKKÜR

Bu mütevazı çalışma, Muhammed Rüstem'in başlangıçtaki teşvikleri ve süreç boyunca sağladığı katkılar olmadan yazılamazdı. Ayrıca, Toronto Üniversitesi'nden John Kloppenborg, Shafique Virani ve Laury Silvers'a, kitabı hazırlarken ihtiyaç duyduğum zamanlarda verdikleri destek için minnettarım. Çalışmamı geliştirmek için gösterdiği sabır ve titizlik için seri editörü Patricia Crone'a da teşekkür etmek istiyorum. Kitabın ilk taslağı üzerindeki harika editoryal yorumları için Seccad Rizvi'ye de teşekkür ediyorum. İran'daki birçok akademisyen, profesör, meslektaş, arkadaş ve öğrenciye hem öğrencilik yıllarımda hem de öğretim kariyerimde harika birer ilham kaynağı oldukları için teşekkür etmek istiyorum. Bu kişiler arasında, benzersiz entelektüel ve manevi cömertlikleri için Mustafa Melikyan ve Mahmud Hatemi'ye özel olarak teşekkür ediyorum. Ayrıca, hayatım boyunca bana verdiği tüm sevgi ve destek için Amir'e de sadece kocam olduğu için değil aynı zamanda parlak fikirli, tutkulu ve samimi bir entelektüel olduğu için de teşekkür ediyorum.

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Molla Sadrâ ve kurucusu olduğu “aşkın hikmet” (*hikmet-i müteâliye*) ekolü, klasik İslam felsefesinin son halkasıdır. Son halka olma, iki şekilde anlaşılabilir: Öncelikle o, klasik İslam felsefesinin hakikatin birliği idealinin tahakkuk etmiş hâlidir. Yani Sadrâ'nın aşkın felsefesiyle birlikte bu ideal, varlık ekseninde tahakkuk etmiş ve klasik düşünce bir anlamda tamamlanmıştır. Bu, varlık merkezli olan klasik düşüncenin varlığı her açıdan düşünmenin konusu yaptığı ve ondaki bütün imkânları ortaya çıkardığı anlamına gelir. İkinci anlamı ise Molla Sadrâ'nın felsefi sistem kuran son Müslüman filozof olmasıdır. Molla Sadrâ'nın ölüm tarihi 1641'dir. Modern felsefenin kurucusu olan Descartes'in ölüm tarihi ise 1650'dir. Dolayısıyla Molla Sadrâ'dan sonra felsefenin kaderi değişmiş ve klasik düşünce yerini modern düşünceye bırakmıştır.

İşte bu iki sebepten dolayı Molla Sadrâ ve felsefe anlayışının bilinmesi, hem klasik felsefenin nihai formunun ne olduğunun anlaşılması hem de modern öncesi İslam felsefesinin ne durumda olduğunun görülmesi açısından oldukça önemlidir. Bir hikâye biterken başka bir hikâyenin başlaması ve bu iki hikâye arasında olası diyalog imkânlarının ortaya konması açısından genel olarak klasik felsefenin özel olarak da Molla Sadrâ ve aşkın felsefesinin ne gibi imkânlar barındırdığı ancak Molla Sadrâ ve aşkın felsefe anlayışının iyice tanınması ve bilinmesiyle mümkün olacaktır.

Bu açıdan Türkçedeki Molla Sadrâ literatürünün zenginleşmesi, olup bitenlerin felsefi açıklamasını yapmaya çalışanlara yardımcı olacaktır. Esasında Molla Sadrâ ve felsefe anlayışı İslam dünyası için dahi oldukça yenidir. Sadrâ'nın içinde doğup geliştiği İran coğrafyası dahil İslam dünyasında genel olarak Molla Sadrâ ve felsefe anlayışı, henüz tam olarak bilinmemektedir. Bu açıdan mesela İbn Sînâcî Meşşâîlik ve nazari kelimelerle kıyaslanamaz. Dolayısıyla bu açığın kapatılması hem Molla Sadrâ'nın eserlerinin çevrilmesini hem de Molla Sadrâ ile ilgili eserlerin Türkçeye kazandırılmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan Molla Sadrâ ile ilgili bir monografi olan Sayeh Meisami'nin bu kitabının Türkçeye çevrilmesi, kültür hayatımıza önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu eseri okuyanlar hem Molla Sadrâ'nın hayatı ve çalışmaları hem de düşünce dünyasına kuşbakışı da olsa bir göz atma ve isterlerse içine girme şansı elde edeceklerdir. Bu eser ayrıca Sadrâ ile ilgili ileri okumalar yapmak isteyenler için de bir el kitabı görevi görecektir. Eser; Sadrâ'nın hayatını, eserlerini, mensup olduğu kültürel coğrafyayı tanıttıktan sonra, Sadrâ'nın aşkın felsefe ekolünün önde gelen görüşlerini gayet anlaşılır bir dille açıklamaktadır. Eserde, Molla Sadrâ'nın aşkın felsefe anlayışının temel sütunlarını oluşturan; *asalet-i vücud*, *varlıkta teşkik* ve *cevherî hareket* gibi görüşler oldukça anlaşılır bir dille mukayeseli bir şekilde anlatılmıştır.

Eserin orijinal dili İngilizce olduğu için yazar kitap boyunca temel kavramlar ve eser adlarının Arapçasını parantez içinde vermektedir. Biz çeviride yazarın parantez içinde verdiği açıklamaları olduğu gibi muhafaza ettik. Fakat yazılıştta Türkçe fonetiği esas aldık. Dolayısıyla metin içindeki parantez içlerinin tamamının yazara ait olduğunu ifade etmek isterim. Çeviride Molla Sadrâ'nın felsefi siteminin üzerine kurulduğu temel kavramları olduğu gibi bırakmayı daha uygun gördük. Bu yüzden mahiyet

karşısında varlığın gerçek ve hakiki olduğunu belirten *asalet-i vücut*; tek bir hakikat olan bu varlığın farklı varlık mertebelerinden oluştuğu anlamına gelen *varlıkta teşkik*; hareket ve değişimin sadece arazlarda değil cevherde de olduğunu iddia eden *cevherî hareket* gibi temel kavramları olduğu gibi bırakmayı daha uygun gördük. Sadece gerekli gördüğümüz yerlerde konunun daha iyi anlaşılabilmesi için dipnot şeklinde açıklamalar ekledik. Bu dipnotların anlatılan konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını umuyorum.

Son olarak Sayeh Meisami'nin oldukça iyi bir iş çıkardığını ve Molla Sadrâ gibi câmî bir filozofun temel görüşlerini ortalamaya okuyucu için gayet anlaşılır bir şekilde ortaya koyduğunu söylemek ve bu başarılı çalışma için kendisini tebrik etmek gerekiyor. Bu vesile ile bu kitabın çevrilmesini sağlayan VakıfBank Kültür Yayınları'na da teşekkür ediyorum. Düşünce dünyamıza katkı sağlaması ve ufkumuzu genişletmesi umuduyla...

Abuzer Dişkaya
Şubat 2026, Fatih

BİRİNCİ BÖLÜM

MOLLA SADRÂ VE ÇALIŞMALARI

Molla Sadrâ (ö. 1045/1635-36) ilmî kariyerine başladığında, İran'daki İslam felsefesi Fârâbî (ö. 339/950), İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve Sühreverdî (ö. 586/1191) gibi büyük filozoflarla altın çağını zaten yaşamıştı. Sühreverdî ile Molla Sadrâ arasındaki felsefi çalışmalar çoğunlukla şerhler, reddiyeler, geçmiş meselelere getirilen yeni çözümler ve en önemlisi de felsefeyi hem kelimeler hem de irfanla uzlaştırma çabalarından oluşuyordu. En iyi bilinen şarihler arasında Kutbüddin eş-Şîrâzî (ö. 710/1311), Nasîrüddîn et-Tûsî (ö. 672/1274), Celâleddin ed-Devvânî (ö. 908/1502-03) ve hicri onuncu/miladi on beşinci yüzyılda yaşayan Deştakî ailesi bulunmaktaydı. Molla Sadrâ sayesinde, İslam felsefesinin sentezleyici vizyonu yeni bir hayat bulmuştur. Sadrâ felsefeye yönelik sentezleyici bir yaklaşım geliştirmiş ve bu yaklaşım, sonrasında ortaya çıkan her şeyin belkemiği olmuştur. O, sistem kurucu rolüyle; varlık, bilgi, ruh-beden ilişkisi, evrenin başlangıcı-sonu ve Tanrı gibi çeşitli konuları ele alan hacimli kitaplar yazma geleneğini yeniden canlandırmıştır. En önemli eseri, *el-Hikmetü'l-müte'âliye fi'l-esfâri'l-'akliyyeti'l-erba'a* (bundan sonra *el-Esfâr* olarak anılacaktır), büyüklük açısından sadece İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ* eseriyle karşılaştırılabilir. Bu iki filozof, aralarında bulunan yüzyıllara rağmen, İslam medeniyeti tarihinde entelektüel geleneğin zirvesini temsil etmeleri açısından benzerlik gösterirler.

Molla Sadrâ'nın felsefi sistemi, önceki ustaların bulgularına dayanmakta olup, felsefi ve kelâmî konulardaki duruşu çoğu

zaman kendisinden önceki görüşlere bir yanıt olarak anlam kazanır. Bu, onun felsefi sisteminin özgünlüğünü zedelemeyiz; felsefesi en önemli felsefi eserinin başlığı esas alınarak “Aşkın Felsefe” (*el-Hikmetü'l-müte'âliye*) [*Transcendental Philosophy*] ismiyle meşhur olmuştur. Aşkın felsefe, irfani felsefenin daha geniş bir kategorisine aittir. Bu, irfan ile mantığın bir kombinasyonunu içeren sentezleyici bir metodoloji ile karakterize edilen ve aynı zamanda Kur'an ve Hadis'ten de beslenen bir yapıdır. Bunun sonucu irfani bir felsefedir; bu, İslami nübüvvetle bağlantılı olan ve Batı'da daha çok *teozofi* olarak bilinen bir felsefedir. Tam anlamıyla gelişmiş irfani felsefenin yükseliş ve gelişimi, İran'ın Safevî döneminde Şîî bir devlete dönüşmesiyle çakışmaktadır; ancak bu yöndeki bazı ilk adımlar, önceki yüzyıllarda atılmıştır.

Tarihsel bir gerçeklik olarak, Sadrâ'nın yaşadığı dönemdeki Şîî *ulemâ*, onun felsefesinin ezoterik¹ yönünden memnun değildi; zira Safevîler döneminde Sufizm'e karşı genel bir güvensizlik vardı. Varlığın birliği (*vahdet-i vücûd*) inancı, dinî metinlerin zahirinin ötesinde yorumla (*te'vil*) dayanması ve özellikle Şîî metinlerdeki gizli anlamların açığa çıkarılması, Sadrâ'yı saldırıların hedefi hâline getirdi. Bununla birlikte, kendisi Şîî düşüncesinin kahramanı ve savunucusu olmuş ve Şîî imamet öğretisini, ilahi velayet veya sufi velayet anlayışıyla iç içe geçirmiştir. Sadrâ için, Allah'ın dostu yani velisi olan kişi –ki Sadrâ bunu İbnü'l-Arabî'den (ö. 638/1240) ödünç aldığı kavramla “kâmil insan” (*el-insanül-kâmil*) olarak adlandırır– yaratılışın nihai amacıdır. O, Şîa'nın on iki imamını, velayetin en mükemmel örnekleri olarak görmektedir.

---

1. Egzoteriğin karşıtı olan ezoterik kavramı, belli kişiler tarafından bilinen batını bilgi veya ilimleri ifade etmek için kullanılır. Buna göre egzoterik bilgi ve ilimler, herkese açık yani kamusal olan bilgi veya ilimleri; ezoterik bilgi ve ilimler, herkese açık olmayan ve sadece belli kişilerin bildiği ve yine sadece belli kişilere aktarılan veya öğretilen bilgi veya ilimleri ifade eder. –ç. n.